

't Is vol van schatten hier

Uit de verzamelingen van het Genootschap

F. (Erik) van der Doe

De collectie C.J.M. Nagtglas. Etnografica en nog meer uit West-Afrika

In 2021 is het 400 jaar geleden dat de West-Indische Compagnie werd opgericht. Het hoofdkwartier in West-Afrika was Elmina. Dit oude fort was eeuwenlang het centrum van de Nederlandse slavenhandel. In 2022 is het 150 jaar geleden dat Nederland West-Afrika verliet. Halverwege de negentiende eeuw bekleedde Cornelis Johannes Marius Nagtglas er de hoogste functie van gouverneur-generaal. In die tijd was de trans-Atlantische slavenhandel al lang verboden en werd de afschaffing van de slavernij in Suriname en op de Antillen voorbereid. Van Nagtglas is een aantal objecten in de collectie van het Zeeuws Genootschap afkomstig die herinneren aan de tijd dat Nederland vaste voet aan de grond had in West-Afrika.

De collectie etnografica van Nagtglas bestaat uit twaalf voorwerpen afkomstig uit West-Afrika. Deze zijn in 2017 door minister Jet Bussemaker van OCW tot nationaal beschermd erfgoed verklaard: een stofgoudbalans, acht goudgewichtjes, een aardewerk pijpenkop, een aardewerk theepot en een leren kussenovertrek. Maar er is meer via Nagtglas in Nederlandse collecties terechtgekomen. In de verzamelingen van het Zeeuws Genootschap kwamen van hem onder meer nog een collectie Afrika-boeken en zijn papieren nalatenschap uit Elmina.

Cornelis Johannes Marius Nagtglas (1814-1897), de een-na-laatste Nederlandse gouverneur in West-Afrika, foto uit 1866, Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata IV, 154-92.

Cornelis Johannes Marius Nagtglas

Nadat Fort Elmina in 1637 op de Portugezen is veroverd, wordt dit het centrum van de Nederlandse bezittingen in West-Afrika. Aan de Goudkust (het tegenwoordige Ghana) verrijzen tientallen grote en kleine forten, waar Afrikaanse en Nederlandse handelaren elkaar treffen. In de negentiende eeuw wordt Fort Elmina de zetel van de gouverneurs namens de Nederlandse regering.

Kust van Guinea in West-Afrika, kopergravure H. Moll, 18de eeuw (detail). Zeeuws Archief, HTAV 4342.

De een-na-laatste gouverneur van de Nederlandse Bezittingen ter Kuste van Guinea, zoals het gebied wordt genoemd, is C.J.M. Nagtglas (1814-1897).

Hij is geboren in Utrecht op 16 mei 1814 als zoon van Cornelis Johannes Nagtglas en Maria Ruyghart. Na een niet afgemaakte opleiding aan de Latijnse school in Utrecht kiest hij voor een militaire carrière. Als nieuwe regelgeving een bevordering tot officier onmogelijk maakt, neemt hij ontslag en volgt een civiele loopbaan. In 1851 wordt hij door bemiddeling van een vriend op het ministerie van Koloniën assistent-resident in Elmina. In 1857 is hij door het overlijden van zijn voorganger gouverneur ad interim en in 1858 wordt hij benoemd tot gouverneur, met

toekenning van de rang van luitenant-kolonel. Hij vervult deze functie tot 1862 als hem, na elf jaar West-Afrika, op zijn verzoek eervol ontslag wordt verleend.

Tijdens een verlof in Nederland in 1860 is hij benoemd tot Ridder in de Orde der Nederlandse Leeuw. Later wordt hij ook Commandeur in de Orde van de Eikenkroon, is hij gerechtigd tot het dragen van het Metalen Kruis en van het zogenoemde Kruis voor belangrijke krijgsverrichtingen met de gesp 'Guinea'. Er is zelfs een schip naar hem vernoemd. In 1861 wordt het brikschip *Gouverneur Nagtglas*, van de firma Herklots en Bouman in Amsterdam, te water gelaten, bestemd voor de vaart op de westkust van Afrika.¹

Dat zijn schenkingen in Zeeland terecht-komen is niet verwonderlijk. Terug in Nederland wordt hij in 1863 lid van het Zeeuws Genootschap (en blijft dat tot aan zijn dood). Zijn jongere broer is Frederik Nagtglas (1821-1902), bestuurslid en bibliothecaris van het Genootschap, tevens conservator van het Kabinet van oud- en zeldzaamheden. Frederik heeft een groot aandeel in het beschrijven van het bezit van het Genootschap en laat stapels aantekeningen na.² Hij maakt naast de catalogus van oud- en zeldzaamheden ook de catalogus van de bibliotheek en vervaardigt het vervolg op de inventaris handschriften van J.P. van Visvliet. Met M.F. Lantsheer beschrijft hij de

Fort Elmina aan de Goudkust, potloodtekening H.A. Doijer, 19de eeuw, Zeeuwse Bibliotheek, Zeeuws Genootschap, Hs PLA111C3.

Tekening van de gevechten rondom Komenda in Ghana in 1869 en 1870 (detail), Zeeuwse Bibliotheek, Zeeuws Genootschap, Hs PLA111C7.

Zelandia Illustrata. Hij publiceert het overzicht *Levensberichten van Zeeuwen. Zijnde een vervolg op P. de la Rue, Geletterd, Staatkundig en Heldhaftig Zeeland*. In zijn autobiografie *Mijn leven* komt z'n broer met enige regelmaat voor als er nieuws is over zijn werk in Elmina, als hij weer in Nederland is, hij bij hem logeert of weer vertrekt.³ Zo weten we ook dat hij Kees-Jan wordt genoemd.

Collectie Afrika-boeken

Gouverneur Nagtglas schenkt het Zeeuws Genootschap niet alleen volkenkundige voorwerpen uit West-Afrika. Hij verrijkt de collectie ook met boeken en handschriften. In de inleiding op de catalogus van de bibliotheek uit 1883 wordt gemeld: '... in het volgende jaar [= 1876] schonk het lid C.J.M. Nagtglas eene verzameling van twee en zestig, veelal zeldzame werken, benevens een aantal geschriften over West-Afrika, door hem bijeengebracht tijdens hij aldaar gouverneur der Nederlandsche bezittingen verblijf hield.'⁴

Ze zijn alle 62 keurig opgesomd in de catalogus onder de kop: 'Verzameling van werken over Afrika en voornamelijk over de Westkust en de voormalige Nederl. bezittingen aldaar'.⁵ Het is een fraaie collectie boeken over vooral West-Afrika, met bekende en onbekende Nederlandse, Engelse en Franse werken uit de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw.

Hierbij zijn onder meer werken van Dapper, Van Fockenbroch, Bosman, De Marrée, Reijnhout, Gramberg, Pel, Horton, Hutchinson en Marchais. Het lijkt er op dat Nagtglas zijn privébibliotheek Afrika (uit zijn boekenkast in Elmina) aan het Genootschap heeft geschonken. Daaronder is ook een (anoniem uitgegeven) pamflet van Nagtglas zelf onder de titel *Een woord aangaande de vraag: "Wat moet Nederland doen met zijne bezittingen ter Kuste van Guineä?"* ('s Gravenhage 1863). Het zijn er feitelijk meer dan 62 omdat er ook meerdelige werken bij zijn.

Helaas is geen van de boeken bewaard gebleven. Ze zullen allemaal in 1940, zoals het merendeel van de collectie Boeken van het Zeeuws Genootschap, slachtoffer van de brand in de Middelburgse abdij zijn geworden.

Handschriften Elmina

In dezelfde catalogus van de bibliotheek uit 1883 wordt bij de Handschriften gesproken van 'Drie portefeuilles met aantekeningen over de geschiedenis en den toestand der voormalige Nederl. bezittingen aan de westkust van Afrika, meest verzameld door den gouverneur C.J.M. Nagtglas (1858-1871)'.⁶

Nagtglas heeft een grote belangstelling voor zijn omgeving. Om een goed beeld te krijgen van de Nederlandse bezittingen in West-Afrika stuurt hij zijn ambtenaren het land in om dorpen

(krommen genoemd) in kaart te brengen. Dergelijke ‘onderzoekingsreizen’ en ‘rapporten van opneeming’ leveren veel informatie op over de samenstelling van de bevolking, het dagelijkse leven, religie en ceremonies, vormen van slavernij, natuurlijke gesteldheid en middelen van bestaan. Er zitten ook historische en militaire beschouwingen van zijn hand bij, alsmede brieven aan hem en mijmeringen over persoonlijke zaken.

In 2003 is door conservator Ruud Visscher al bekendheid gegeven aan de persoon van Nagtglas en zijn nagelaten brieven en andere papieren.⁷ In 2014, toen het 200 jaar geleden was dat de slavenhandel werd afgeschaft, is door de Zeeuwse Bibliotheek via een weblog de collectie nog eens onder de aandacht gebracht en was er een kleine tentoonstelling van enkele door hem geschonken voorwerpen.⁸ In het kielzog van de etnografica zijn de Elmina-handschriften van Nagtglas, wel bewaard gebleven in 1940, ook beschermd volgens de Erfgoedwet 2017. Buiten Zeeland zijn er van hem nog enige militaire bescheiden in het Nationaal Militair Museum te Soesterberg. Het ambtelijk archief van Nagtglas bevindt zich in het Nationaal Archief in Den Haag.⁹

Spaanse koopmansavonturen en Afrikaans-Arabische dichtbundels

Er zijn meer opmerkelijke handschriften via C.J.M. Nagtglas in bezit van het Zeeuws Genootschap gekomen. Ze betreffen weliswaar niet West-Afrika, maar zijn er wel gevonden. Ook deze overleven de brand van 1940. In 1855 of 1856 trekt een oud geschreven document in een kist scheurpapier in Elmina, bestemd om te worden verbrand, zijn aandacht. Hij haalt het eruit en bij het doorbladeren blijkt het de levensgeschiedenis van een Middelburgse koopman te bevatten, waarna hij het naar zijn broer Frederik opstuurt.

Het is een (uniek) afschrift voor een van de kinderen van de koopman dat is afgedwaald naar West-Afrika en omvat een ruim honderd pagina's

tellend avontuurlijk relaas van David Baute (1588-1657) over smokkelhandel, gevangenschap, marteling en gevechten met kapers en piraten in Spanje en Frankrijk tijdens de Tachtigjarige Oorlog getiteld: *Cort relaas ... sedert den jare 1609*. Nadat Frederik op de jaarvergadering van het Genootschap in 1868 er een lezing aan heeft gewijd, wordt het in 1869 toegevoegd aan de collectie Handschriften.¹⁰

Nog een bijzondere aanwinst: in de notulen van een bestuursvergadering in 1863 staat: ‘... de voorzitter deelt mede en legt over de beschrijving en inhoudsopgave van een aantal fragmenten, tezamen een Arabisch handschrift uitmakende, afkomstig van de kust van Guiné, in der tijd door den hr. Nagtglas aan het genootschap geschonken.’¹¹ Het was gevonden aan de rivier de Gambia.¹² In de inventaris van de handschriften uit 1869 wordt het verder toegelicht in de paragraaf Handschriften van verschillende aard: ‘Een Arabisch handschrift, afkomstig van de westkust van Afrika en bevattende, volgens de daarbij gevoegde verklaring van dr. de Goeje, te Leiden, elf onderscheiden gedichten in zogenoemd Afrikaansch-Arabisch schrift. Dit los in een onbereidde dierenhuid gewikkeld boek werd voor eenige jaren in een strijd tusschen de Engelschen en een Afrikaansche volksstam buit gemaakt.’¹³

Prof. Michael Jan de Goeje (1836-1909) is hoogleraar Arabische Taal- en Letterkunde aan de Universiteit Leiden. De aantekeningen van De Goeje bevinden zich in het handschrift. Het gaat in feite om elf, soms fraai versierde, handschriften die te samen maar liefst bijna 750 pagina's omvatten. Er is een complete versie uit omstreeks 1775 en een tweede incomplete van hetzelfde van later datum, circa 1800. De andere negen gedichten zijn eveneens uit het eind van de achttiende eeuw.¹⁴ Na zijn beschrijving wordt De Goeje niet alleen bedankt, maar ook gevraagd lid te worden van het Zeeuws Genootschap, waarop hij per omgaande terugschrijft ‘zeer vereerd’ te zijn met het verzoek en dat ‘volgaarne’ aan te nemen.¹⁵

Pagina uit een door Nagtglas geschonken Arabisch handschrift, ca 1775, Zeeuwse Bibliotheek, Zeeuws Genootschap, Hs 6540, 1ste stuk.

Vogels, muizen en spinnen uit de Goudkust

Er is nog meer dat door Nagtglas in Nederlandse collecties terecht komt. Het toont een andere kant van zijn belangstelling. De band met Leiden is goed. Zo krijgt het Leidse Munt- en Penningkabinet in 1864 een aantal buitenlandse bankbiljetten.¹⁶ Maar er is veel meer naar Leiden gegaan. Samen met de preparateur Hendrik Severinus Pel (1818-1876), die in Elmina boekhouder en secretaris van het koloniaal bestuur is en die tevens voor het Rijks Museum van Natuurlijke Historie (het tegenwoordige Naturalis) aan de Goudkust zit, verzamelt hij honderden inheemse vogels.¹⁷ Aan de Rotterdamsche Diergaarde levert Nagtglas in 1859 'eenige Afrikaansche duiven'. Door hem meegezonden 'watervogels' hebben de reis niet overleefd, net als tal van andere beesten aan boord van St. George de la Mina, bestemd voor de pas opgerichte dierentuin.¹⁸

Er zijn maar liefst vier schenkingen aan het Leidse natuurhistorische museum. De laatste in 1862 haalt de krant: '... eene van de Goudkust ontvangen verzameling van zoogdieren en vogelhuiden, benevens slangen, insecten enz, ... door tusschenkomst van den thans afgetreden

gouverneur, den luitenant-kolonel C.J.M. Nagtglas, aan wiens belangeloze medewerking en hooge ondersteuning het museum in twee jaren tijds vier verzamelingen te danken heeft, allen, evenals deze laatste, zeldzame en kostbare voorwerpen bevattende.'¹⁹ De afgelopen jaren zijn steeds meer gegevens van de oude museale collectie online toegankelijk gekomen. Het blijkt te gaan om enkele honderden exemplaren, opgezet of als skelet, gedroogd of op sterk water. Het zijn veelal vogels, vooral zangvogels, meest gevangen in 1861 en 1862. Er zijn tientallen soorten, zoals de wever, vink, tapuit, zwaluw, klauwier, blauwsnavel, baardvogel, honingzuiger en bijeneter. De kaartjes aan de poten vermelden dat ze afkomstig zijn uit de Goudkust en met als collector 'Governor Nagtglas' (en zullen zijn opgezet door Pel).

Voorts zijn er enige knaagdieren en vleermuizen, wat schildpadden, slangen en spinnen en een enkele schorpioen en krokodil. Sommige soorten zijn later naar hem vernoemd, zoals een slaapmuis (*Eliomys nagtglasii*) en een zweepspin (*Phrynus nagtglasii*). De Afrikaanse slaapmuis (hazelmuis) is een klein nachtdiertje met een lange staart dat zelfs in de tropen een soort winterslaap houdt. Een zweepspin is een kleine spinachtige met acht poten, waarvan het voorste paar tot zweepvormige uiteinden is vervormd die dienst doen om te voelen. Zo maken alleen al twee kleine Afrikaanse diertjes hem onsterfelijk.

Een door Nagtglas geschonken slaapmuis uit Ghana die naar hem werd vernoemd, 1862, Naturalis, RMNH.MAM.26631.b.

Stofgoud

Terug naar de etnografica. Afrika is niet ruim vertegenwoordigd in de verzameling Volkenkundige voorwerpen van het Zeeuws Genootschap, de meeste zijn echter wel oud en bijzonder. Niet voor niets behoren er beschermde voorwerpen volgens de Erfgoedwet bij. Naast enige afkomstig uit Egypte, omvat de collectie etnografica zo'n twintig voorwerpen uit Centraal Afrika en een handvol uit Zuidelijk Afrika. De weinige West-Afrikaanse zijn vooral afkomstig van Nagtglas, en allemaal beschermd. Het zijn met name voorwerpen van de Asante, een etnische groep van de Akan in het zuiden van Ghana rondom hun hoofdstad Kumasi, zo'n 200 km ten noorden van Elmina. De bloeiperiode van het Asante-rijk is de achttiende en negentiende eeuw. Ook na de overname van het land door de Britten behouden zij hun zelfstandigheid. De Asantehene (Asante koningen) regeren als voorheen.

Een balans van koper voor het wegen van stofgoud, met bijbehorende gewichtjes zijnde zaadkorrels van verschillende kleur en vorm in een apart doosje (G3619), is ontvangen in 1860. Een bijgevoegd briefje geeft een nadere toelichting: 'Negergewicht. Een ons stofgoud wordt gerekend op 40 gulden en is verdeeld in 16 engels. Voor gewichten bezigt men zaadkorrels. De grootste heeten takol's en zijn afkomstig van eene bloem die veel overeenkomst met de veldlelien heeft. Zij zijn rond en zwart en worden gerekend tegen 1/6 van een engel goud. De bruine met eene zwarte vlek noemt men Smanka. Zij doen 1/12 van een engel. De roode met eene zwarte vlek voorzien korrel heet Damba en stelt 1/24 van een engel voor. De kleine blauwe korrel wordt Persua genoemd en doet 1/48 van een engel goud.'

Het goud waarmee het Asante-volk grote rijkdom en aanzien verwerft is stofgoud. Tot het begin van de twintigste eeuw is dit het gangbare betaalmiddel van de Asante. Nog altijd wordt in Ghana stofgoud gedolven. Rondom Kumasi

Balans van de Asante voor het wegen van stofgoud, Zeeuws Museum, Zeeuws Genootschap, G3619.

Koperen goudgewichtjes van de Asante, Zeeuws Museum, Zeeuws Genootschap, 3600-BEV-Z-79.

wordt het ruwe erts boven gehaald en vernalen. Voor het wegen van stofgoud bestonden speciale balansjes, die met bepaalde zaden konden worden geijkt. J.A. de Marrée, secretaris van de Raad van Guinea in Elmina, heeft een prachtige reisbeschrijving van de Goudkust gemaakt en kende het land en zijn gebruiken, hetgeen hij 'gedurende een lang verblijf aldaar opgezameld en grootendeels zelve gezien, ondervonden en bijeengebragt' had, zoals het titelblad meldt. Hij beschrijft daarin ook het verhandelde Ghanese goud: '... uit de mijnen gedolven en voorts door vrouwen klein geslagen en op eenen anderen steen fijn gewreven wordt, om daar na in houten bakken verzameld te worden; vervolgens spoelt men het zand met water van het goud af ... door deszelfs eigenaardige zwaarte onder in den bak blijft liggen. Dit wrijven is de oorzaak dat het

Ahantasche goud zoo fijn bijna als stof wordt, ofschoon het in waarde vele andere soorten blijft overtreffen.²⁰

Eveneens afkomstig van de Asante zijn acht kleine koperen gewichtjes (3600-BEV-Z-79). Ze zijn verworven in 1869 en variëren van 3 tot 9 cm lang. Ze stellen voor een kever, vogel, vis (een rond en een lang soort), bijl, fallus (wat aangetast door oxidatie), mankala spelbord en een abstract model. Een negende gewichtje (mensfiguur) is verloren gegaan.²¹ Om het goud te wegen worden door de Asante kunstzinnige gewichtjes gebruikt, van abstracte geometrische vormen tot sierlijke mens- en dierfiguren. Soms verwijzen ze naar Asante spreekwoorden of bekende verhalen. Voor de eigenaren hebben ze een bijzondere betekenis of verbeelden gebeurtenissen uit hun leven. Hendrik Pel verzamelde overigens ook goudgewichtjes (dierfiguren), vanuit het belang voor de zoölogie.

De gewichtjes van brons en koper worden gemaakt door lokale smeden, volgens de zogenoemde verloren-was-techniek. Eerst wordt een model van was gemaakt. Daar omheen wordt een kleiklomp aangebracht die vervolgens wordt verhit. De was smelt en loopt weg via speciaal aangebrachte kleine openingen. Die worden dan gebruikt om vloeibaar metaal in de vorm te gieten. Als dat is afgekoeld wordt de klei weggebroken en blijft het oorspronkelijke model in metaal over. De kever is zo levensecht dat hiervoor waarschijnlijk, zoals dikwijls, een echte kever als mal heeft gediend.

Pijp, theepot en kussen

Verder zijn er nog drie gebruiksvoorwerpen. Een met twee figuren bewerkte pijpenkop van rode klei (G3622) is ook van de Asante en afkomstig uit het koninkrijk Dahomey (Benin).²² De pijpenkop is 13 cm hoog en verworven in 1863. Tabak en pijproken wordt door de Europeanen geïntroduceerd in West-Afrika en er ontstaat een traditie van bijzondere aardewerk tabakspijpen. Bekend zijn de pijpen van de Bamun (Bamileke)

Aardewerk pijpenkop van de Asante, Zeeuws Museum, Zeeuws Genootschap, G3622.

in Kameroen met figuren met bolle wangen. Maar ook de Asante hebben fraaie aardewerk pijpen, waarbij vooral die van roodbakkende klei kenmerkend en vermaard zijn. Ook hierbij worden spreekwoorden uitgebeeld. Deze pijp met twee elkaar omarmende figuren zouden goed en kwaad, of in de figuurlijke betekenis onafscheidelijk en onverenigbaar kunnen verbeelden. In de pijpenkop wordt een lange houten steel gestoken om te kunnen roken, terwijl de pijp dan op de grond staat.

Er is nog een zwart aardewerk theepot van de Asante, naar Europees model en met geo-

Aardewerk theepot van de Asante, Zeeuws Museum, Zeeuws Genootschap, G3623.

metrische figuren versierd (G3623). De hoogte is 12 cm. Een bijbehorend briefje meldt: 'de ondergetekende gewezen Regerings Commissaris voor de Kust van Guinea, verklaart hierbij dat deze trekpots vervaardigd is op een dorp een uur afstands van Coomassie, Koningrijk Ashante in Afrika, waarschijnlijk naar een Europees model en dat de Nederlandsch agent te Coomaassie Planse in 1869 aan den ondertekende heeft afgestaan', was getekend: Renkum, 21 april 1874, C.J.M. Nagtglas.²³

Tenslotte is er een zwart leren kussenovertrek dat aan de bovenzijde met adinkra symbolen is versierd (G3717) en net als de stofgoudbalans al in 1860 is geschonken. Het meet 32 x 46 cm en is afkomstig van de Yoruba uit Benin.²⁴ Er bestaan honderden adinkra symbolen, vooral gebruikt door de Asante en Yoruba. Het zijn figuratieve voorstellingen van voorwerpen en dieren of louter abstract en hebben meestal een figuurlijke betekenis. De Yoruba zijn een van de grootste en oudste volken in West-Afrika en wonen in de gehele westkust tot aan Nigeria. De catalogus vermeldt dat het kussen 'afkomstig uit de binnenlanden van Afrika' is. Het is overgezonden door C.J.M. Nagtglas en zijn broer Frederik schenkt het vervolgens aan het Zeeuws Genootschap.²⁵

Afscheid van Afrika

Na zijn pensionering in 1862 doet de regering een beroep op Nagtglas bij de onderhandelingen voor de overdracht van het Nederlandse grondgebied in West-Afrika aan Groot-Brittannië. Hij wordt naar Londen gestuurd om een regeling voor te bereiden van uitruil van Engelse en Nederlandse forten aan de Goudkust, zoals hij in zijn pamflet in 1863 al had bepleit: alle forten ten westen van Elmina Nederlands en ten oosten Engels. In de Handschriften Elmina zitten de brieven en verslagen van besprekingen uit de jaren 1865-1868.

Tot zijn afgrijzen heeft de ruiling rampzalige gevolgen. Er breken ongeregelde heden uit die

Leren kussenovertrek van de Yoruba, Zeeuws Museum, Zeeuws Genootschap, G3717.

leiden tot oorlogsgeweld en een maandenlange belegering van Elmina door vooral de inwoners van het nu onder de Engelsen vallende naburige dorp Komenda. Een strafexpeditie met behulp van de marine veroorzaakt nog meer geweld. Opnieuw wordt Nagtglas gevraagd orde op zaken te stellen en de vrede te bewaren en hij keert terug naar Elmina. Hij is ook degene die de laatste versterkingen aan Fort Elmina aanbrengt. Een plaquette in de muur bij de ingang herinnert aan de laatste verbouwingen die hij laat uitvoeren. Blijvende kwijnende handel en slechte vooruitzichten bespoedigen de algehele overdracht aan Groot-Brittannië. In 1871 wordt het Goudkust Traktaat getekend. Nagtglas maakt het feitelijke vertrek niet meer mee. Om gezondheidsredenen keert hij in 1871 terug naar Nederland. De *Handelingen* van de Tweede Kamer, waarin Nagtglas' diplomatie zijn neerslag vindt, worden aangevuld met extracten uit de beschrijving van de Goudkust door J.A. de Marrée,²⁶

Na zijn terugkomst in Nederland vestigt hij zich op een buitengoed bij Harderwijk en leeft een rustig en teruggetrokken bestaan. Hij overlijdt op 19 januari 1897, op 82-jarige leeftijd. Tal van kranten berichten over de dood van de man die 'een veelbewogen leven achter zich had ...' om op die manier '...een laatste hulde te brengen aan den zoo algemeen beminden doode.' In *Nieuws van de dag* verschijnt op de voorpagina een In memoriam. Daarin wordt zijn schenking van boeken en geschriften over de Kust van Guinea aan het Zeeuws Genootschap nog apart genoemd.²⁷

Plaquette in de muur van Fort Elmina, 1869 (foto auteur).

Volgend jaar is het 150 jaar geleden dat Nederland West-Afrika verliet. Een diplomatieke overdracht aan Groot-Brittannië is mede voorbereid door oud-gouverneur Nagtglas. Voor zijn inspanningen wordt hem als 'Souvenir door het personeel te Elmina' toepasselijk nog een gouden palmboompje aangeboden.²⁸ De bezittingen aan de Goudkust worden overgedragen en er komt een eind aan meer dan twee-en-een-halve eeuw Nederlands grondgebied in West-Afrika. Voor de in de forten aanwezige

voorraden houdt Nederland nog een vergoeding van £3.790 over. Tegelijk geven de Britten aanspraken in onder meer Sumatra op. Op 6 april 1872 wordt de Nederlandse vlag voor de laatste maal gestreken op Fort Elmina. De forten hebben dan hun oorspronkelijke functie al lang verloren. Van Nederlandse slavenhandel is geen sprake meer. Maar het Zeeuws Genootschap heeft nog enkele voorwerpen die herinneren aan de tijd dat Nederland in West-Afrika zat en de gouverneur een broer had die conservator van het Zeeuws Genootschap was.

Drs. F. (Erik) van der Doe (1957) studeerde zeegeschiedenis aan de Universiteit Leiden en is als archivaris verbonden aan het nationaal conserveringsprogramma voor het papieren erfgoed Metamorfoze op de Koninklijke Bibliotheek. Sinds 1998 is hij conservator van de verzameling Volkenkundige voorwerpen van het Zeeuws Genootschap.

Noten

- 1 Koninklijke Bibliotheek (KB), Delpher, *Rotterdamsche Courant*, 2-9-1861.
- 2 G.G. Trimpe Burger-Mekking, 'De aantekeningen van Frederik Nagtglas', in: *Zeeland* 16.1 (2007), p. 20-29.
- 3 F. Nagtglas, 'Mijn leven', in: *Archief* 1977, p. 14-211.
- 4 F. Nagtglas, *Catalogus der Bibliotheek van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (Middelburg 1883), p. xviii.
- 5 Nagtglas, *Catalogus Bibliotheek* (1883), p. 42-44.
- 6 Nagtglas, *Catalogus Bibliotheek* (1883), p. 45.
- 7 G.E.W. Visscher-Passmann, 'C.J.M. Nagtglas, gouverneur en diplomaat aan de Goudkust', in: *Zeeland* 12.2 (2003), p. 62-68.
- 8 Liesbeth van der Geest, *De geschiedenis van Ghana in Zeeland – bijzondere documenten in de Zeeuwse Bibliotheek*, weblog ZB, 2014.
- 9 Nationaal Archief, Toegang 1.05.14: Archief Nederlandse Bezittingen ter Kuste van Guinea (1658-1872).
- 10 Zeeuwse Bibliotheek (ZB), Zeeuws Genootschap (ZG), Collectie Handschriften, nr 6122. Zie ook: F. Nagtglas, 'David Baute. Eene bladzijde uit de handelsgeschiedenis der 17e eeuw', in: *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek* 27 (1869), p. 374-403; J.H. Kluiver, 'David Baute, een Zeeuws koopman-avonturier uit de zeventiende eeuw', in: *Zeeland* 1/0 (1991), p. 6-13; het is uitgegeven door R. Kuiper in de reeks *Egodocumenten*, deel 20 (2000).
- 11 Zeeuws Archief (ZA), Archief ZG, inv.nr 51, Notulen, 7-9-1863.
- 12 ZA, Archief ZG, inv.nr 83, Verslag algemene vergadering 4-11-1863, p. 24.
- 13 F. Nagtglas, *Vervolg op den inventaris der handschriften van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (Middelburg 1869), p. 10.
- 14 ZB, ZG, Collectie Handschriften, nrs 6540, 6541.
- 15 ZA, Archief ZG, inv.nr 68, Ingekomen stukken, 8-11-1863.
- 16 KB, Delpher, *Leydsche Courant*, 26-10-1864.
- 17 Zie over Pel: L.B. Holthuis, 'Biografische notities betreffende verzamelaars voor het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden: I. Hendrik Severinus Pel (1818-1876)', in: *Zoologische Bijdragen* 10 (1968), p. 3-32.
- 18 KB, Delpher, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 27-5-1859.
- 19 KB, Delpher, *Nieuw Dagblad van 's Gravenhage*, 30-12-1862.

-
- 20 J.A. de Marrée, *Reizen op en beschrijving van de Goudkust van Guinea*, vol. 2 (1818), p. 209.
- 21 Het is nog vermeld in de *Catalogus der oud- en zeldzaamheden uit 1890*, p. 51.
- 22 F. Nagtglas, *Catalogus der oud- en zeldzaamheden* (Middelburg 1869), p. 18.
- 23 ZA, Archief ZG, inv.nr 69, Ingekomen stukken.
- 24 Met dank aan Caroline van Santen, Zeeuws Museum.
- 25 *Catalogus der oud- en zeldzaamheden* (Middelburg 1861), p. 14, vermeldt dat het in de notulen van december 1860 is genoemd; de notulen zijn er helaas niet meer.
- 26 'Verslag wegens de overdracht aan Engeland van de Nederlandsche bezittingen ter Kuste van Guinea', Bijlagen Handelingen Tweede Kamer, *Staatscourant* 1873-1874, no. 156.1-3.
- 27 KB, Delpher, *Nieuws van de Dag*, 31-1-1897.
- 28 Rijksmuseum, cat.nr BK-NM-13189.